

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

20(29)
2020

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2020

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Jonathan Hill

Pietų Iliojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

www.istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate, Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

Cheryl Lynn Highley. **Life and Death at Schmidt's Creek: The Story of Our Kerlick Ancestors in Dewitt County, Texas.** Boerne: Self Publish, 2019. 806 p.: illustr.

Iš pirmo žvilgsnio recenzuojama Cheryl Lynn Highley knyga – tai didžiulės apimties veikalas, leidžiantis pažinti lietuvių kilmės ir atskirų imigrantų šeimų praeities pėdsakus Teksase. Jos pavadinime sakoma „mūsų – Kerlikų“, o pirmas skyrius pavadintas „Mūsų lietuviškasis paveldas“. Taigi imigrantai Kerlikai ir lietuviškasis Teksasas, kas tai?

Pirmoji tai bandė įminti ketvirtos kartos lietuvių kilmės teksasietė Patsy Hand – Lunčinų šeimos, XIX a. viduryje imigravusios iš Mažosios Lietuvos Šilutės apylinkių, palikuonė. Jos žodžiais, 1989–1990 m. per televiziją pamačiusi Lietuvoje vykstančią Dainuojamąją revoliuciją ji buvo paakinta pradėti kraštotyrimines ir genealogines lietuvių imigracijos į Teksasą paieškas (plačiau žr.: Čiubrinskas, Vytis. 2013. Įtvirtinant etninį paveldą ir lietuviškosios kilmės šaknis „naujamajame pasaulyje“: lietuviakilmų teksasiečių tapatybės galios kontūrai JAV, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1(15): 25–38). Brangindama savo prosenelio Jurgio Lunčino, 1852 m. imigravusio į Teksasą, atminimą, ji ėmėsi ieškoti ne tik savo šeimos, bet ir kitų senosios imigracijos pėdsakų savo gimtajame Viktorijos mieste įkurdamą Amerikoje populiaraus genealoginių šeimos istorijų tyrimo draugiją – Viktorijos apskrities genealogijos draugiją – nelyginant savotišką vietinę kraštotyros organizaciją, glubojamą valstybinės Teksaso istorijos komisijos. 1994 m. ji ėmėsi projekto „Pirmieji lietuviai imigrantai De Vito ir Goliado apylinkėse“, kurį vainikavo istorinių lietuviškų kolonijų vietų, pirmiausia kapinių (vienų jų dabarties vaizdas puošia ir knygos vir-

šelį), paženklėjimas valstybiniais paveldo ženklais – paminklinėmis lentomis. Ji sudarė ir senųjų lietuvių kilmės teksasiečių rankraščių, laiškų ir dokumentų fondą (*Lithuanians in Texas*), kurį perdavė Čikagos Balzeko lietuvių kultūros muziejui.

Recenzuojama knyga, neatsiejamas Hand darbų tęsinys, – milžiniškas šaltinotyrinis daugiau nei 800 didelio formato puslapių foliantas – itin kruopštaus autorės, lietuvių kilmės teksasietės iš San Antonijaus, Highley darbas. Jos protėviai – Kerlikų (čia ir kitur nesileisiu į papildomus tyrimus, kiek šios ir kitų lietuviškų pavardžių rašyba yra tiksli, nes ir pati autorė to nesiėmė daryti pabrėždama nuolatinį asmenvardžių rašybos kaitaliojimą) šeimos atstovai, imigravę iš Mažosios Lietuvos (Šilutės apylinkių) XIX a. viduryje su pirmąją masine lietuvių migracijos į JAV banga. Šiandien galime įrodyti, jog ne Niujorkas ir Pensilvanija, o Meksikos įlankos pakrantės uostai – Galvestonas ties Hjustonu, Indianola ties Viktorija ir Naujasis Orleanas – buvo tie uostai, kuriuose išsilaipino pirmosios lietuvių imigrantų šeimos įkurdamos lietuvių koloniją Teksase ties Jorktaunu, pakeliui iš Hjustono į San Antonijų.

Knyga iš pavadinimo atrodytų skirta vienai – Kerlikų šeimos – istorijai, tačiau ji apima daugiau nei dešimties lietuvių giminių istoriją nuo pat jų įsikūrimo Teksase iki apytikriai XX a. pradžios.

Veikalas neatsirado tuščioje vietoje. Šalia Hand jai pamatus klojo kitos Amerikos istorijos draugijos (*American Historical Society*), turinčios milžinišką vietinių padalinių tinklą, tarp jų ir Teksase, narės – Kerlikų giminės palikuonė Caroline Schorlemer ir Bernice Mistrot (jos vyras – iš Kirlikų). Jos po kruopelę surinko dokumentinę medžiagą apie lietuvių imigraciją į Teksasą – šeimų, giminių istorijas bei atliko biografinius interviu su palikuonimis. Kaip minėta, Hand dar ėmėsi ir aktyvios

organizacinės veiklos – skatino rinkti lietuvių imigracijos į Teksasą istoriją, ir iniciatyvos įamžinti memorialiniais ženklais imigrantų iš Lietuvos vietas.

Knygos šaltiniai itin gausūs ir įvairūs: bažnytiniai gimimų, vedybų, mirčių registrai, sienos (su Meksika) kirtimo įrašai, miestų ir gyvenviečių direktorių gyventojų sąrašai (surašymai), rinkimų balsavimo registrai, transatlantinių laivų keleivių sąrašai, žemės nuosavybės ordėriai, šauktinių į konfederatų ir junionistų kariuomenes sąrašai, konfederatų karių pensijų sąrašai, pilietybės suteikimo aktai, teismo įrašai, to meto laikraščių publikacijos, gausybė nuotraukų, žemėlapių, žemėvaldos schemų. Taip pat panaudoti buv. Prūsijos istoriniai šaltiniai, atskleidžiantys biografinius duomenis apie būsimus emigrantus, ypač jų gimimo-krikšto įrašai Mažosios Lietuvos bažnytinėse knygose. Itin reikšmingą šaltinių dalį sudaro imigrantų laišakai, rašyti daugiausia lietuviškai (iš tiesų senąja lietuvininkų – Mažosios Lietuvos gyventojų – kalba). Kiekvienas dokumentas atidžiai išnagrinėjamas, laišakai pateikiami išversti su originalo faksimilėmis lietuvių kalba. Jie taip pat detaliam komentuojami.

Nors knygos epicentre yra vienos iš gausiausių lietuvių imigrantų Teksase Kerlikų šeimos (giminės) istorija, tačiau ne mažiau vietos skirta ir dar devynių lietuvių imigrantų šeimų (giminių) biografinėms istorijoms. Nelyginant profesionali istorikė, sutelkianti daugiausia dėmesio į dokumentiką, Highley skiria dėmesio, nors ir daug mažiau, ir „gyvajai istorijai“ – žodiniams pasakojimams, nors juos vertina atsargiai: „žodinė istorija yra tarp mito ir tikrovės“. Žodinė istorija ypač padėjo atskleidžiant šios knygos intriga – lietuvių imigrantų į(si)traukimą į JAV Pilietinį karą (1861–1865) kaunantis ir už konfederatus, ir už junionistus bei šio karo ir pokario verpetuose įvykusią Kerlikų giminės mohika-

no – Kriso Kerliko – žmogžudystę 1869 m. Pasakojimas apie tai buvo perduodamas iš kartos į kartą ir tapo šeimos žodine istorija, kurią autorė itin detaliam užfiksavo ir atskleidė paremdama gausybe rašytinių dokumentų.

Knygos pradžioje pateikta lietuvių imigracijos į Teksasą istorija. Jų transatlantinės kelionės dažniausiai prasidėdavo Bremeno uoste ir vyko kartu su plačiąja vokiečių emigracijos į JAV banga. Kelionė – tuo metu dar burlaiviais – trukdavo du mėnesius apatiniame denyje, dažnai be švaraus geriamojo vandens ir itin prastomis higienos sąlygomis. Pirmasis šimtas lietuvių atvyko 1852–1874 m. laikotarpiu per Indianolos, Galvestono bei Naujojo Orleano uostus ir įsikūrė už maždaug šimto kilometrų nuo pakrantės, De Vito ir Goliado apylinkėse, pasiekiamose per dvi savaites jaučių jungu. Lietuvių emigracija vyko išplėstinėmis šeimomis (pvz., mini mi 23 Kirlikų šeimos nariai), kurios apsigyveno De Vito apskrities Jorktauno miestelio apylinkėse, įsikurdamos Schmidt’s Creek ir kt. vietovėse. Šalia Kerlikų kūrėsi Gelčiai, Ragožiai, Stančiai, Lunčiniai, Joniščiai ir Mertiniai. Gretimais jau buvo įsikūrusios kelios vokiečių ir lenkų imigrantų kolonijos. Lietuvių kolonija funkcionavo kaip tarpusavio pagalbos bendruomenė, sudaryta iš išplėstinių lietuvių imigrantų šeimų, pasižyminčių tarpusavio santuokomis. Vietiniai to meto laikraščiai džiaugėsi atvykstančiųjų sumanumu ir verslumu, kuris, kaip buvo tikima, bus panaudotas „vietines prerijas ir miškus paverčiant jaukiuose namuose gyvenančiomis ir klestinčiomis bendruomenėmis“.

Tai puikiai iliustruoja kitas knygos skyrius, skirtas Kerlikų giminės istorijai. Giminė atsekama nuo XVII a. kaip kilusi iš Kirlikų bei Akmeniškųjų kaimų (į pietryčius nuo Šilutės) bei iš Verdenos apylinkių Šakūnų kaimo. Įdomu, kad likusieji giminėje susirašinėdami su emigravusiaisiais

skundėsi Prūsijos valdžia ir patys ruošėsi emigruoti. Kerlikų šeima emigravo keturiomis grupėmis. Pirmieji 1856 m. į Teksasą įsikurti, pirkti žemių ir pastatyti pastatus nuvyko Anskis ir Vilius. Po to vyko tėvai su septyniais suaugusiais vaikais, dviem marčiomis ir trylika anūkų. Iš viso emigravo trys Kirlikų kartos – 23 asmenys – ir sukūrė lietuvių kolonijos Jorktauno apylinkėse pagrindą (p. 49). Įdomu, kad pirmieji emigrantai, pragmatiškai įsivaizduodami savo ateitį už Atlanto, be maldaknygių, į JAV vežėsi tinklus žvejybai, verpimo ratelius (pvz., Anne Lunčienienė savo laiške mini, kad jos iš Lietuvos atsivežtas verpimo ratelis padėjo išgyventi per Pilietinį karą, kai visko trūko, p. 93) ir net audimo stakles. Verpimo rateliai buvo perduodami iš kartos į kartą ir pasiekė mūsų dienas. Doros Stančius iš Lietuvos atsivežtas verpimo ratelis ir Dovidio Stančiaus Kuršių marių tinklas eksponuojami vietiniame Jorktauno istorijos muziejuje (Čiubrinskas 2013).

Nepraėjus nė porai dešimtmečių nuo imigracijos, lietuviai spėjo prasigyventi, ypač Kirlikai ir Joniškiei plėsdami savo naudmenų plotus ir valdydami jau šimtus akrų žemės. Tai paskatino knygos autorę Highley daryti išvadą, kad nors „gyvenimas Teksase buvo sunkus, tačiau jis teikė daugiau sėkmės galimybių, nei kad būtų buvę likus Lietuvoje“ (p. 198). Lietuviai Teksase ūkiuose augino arklius, mulus, jaučius, karves, avis ir kiaules; sėjo ir sodino kukurūzus, saldžiąsias bulves, medvilnę, vynuoges ir kt. Šalia žemdirbystės kai kurie vertėsi kalvyste. Dalis Kirlikų kėlėsi į miestus, ypač į Hjustoną, kur jau nuo 1867 m. kai kurie dirbo fabrikuose. Pavyzdžiui, Viljamas Kerlikas medvilnės fabrike buvo prižiūrėtoju, o jo brolis Michaelis dirbo Navigacijos kompanijoje (p. 131). Nemaža dalis vertėsi prekių (maisto, žemės ūkio, karinės amunicijos ir t. t.) išvežiojimu, ypač iš Galvestono uosto Hjustone į

San Antonijaus miestą ir per sieną – į Meksiką. Vyrams tai buvo išsigelbėjimas, nes per Pilietinį karą (dauguma tiek lietuvių, tiek vokiečių bei lenkų imigrantų palaikė unionistus) jiems nuolat grėsė būti paimtiems į konfederatų gretas, o prekių išvežiotojai nebuvo imami į frontus. Tai byloja amžininkų išvežiotojų laišakai, rašyti ir išsiųsti iš įvairių pakelės vietų.

1872 m. lietuviai kartu su vokiečių imigrantais Jorktaune pasistatė Šv. Pauliaus liuteronų bažnyčią. Čia išlikę Joniškių šeimos įrašais paženklinyti vitražai (Čiubrinskas 2013). Knygoje atkreipiamas dėmesys, kad daugelis šaltinių liudija lietuvius buvus „dievotais liuteronimis“ (p. 191). Galima pridurti, kad religinės apeigos būdavo atliekamos ir namuose lietuvių kalba, be to, beveik neabejotinai laikantis pietistinių (surinkimininkų) tradicijų, atsivežtų iš tėvynės (plg. Čiubrinskas 2013).

Naujuosius kolonistus persekiojo ir negandos – be minėto Pilietinio karo, ištiesai būta sausrų (laiškuose dažnai užsimenama, pvz., kad nelijo jau du mėnesius), epideminio pobūdžio ligų, o išvežiotojai dar žūdavo ir nuo indėnų strėlių bei pakelės plėšikų. Atskirai nuo konfederatų siautėjo ir už vergijos išsaugojimą kitaminčių šeimas terorizuojančios gaujos. Ne veltui didelė knygos dalis skirta Pilietinio karo ir vergijos panaikinimo priešininkų prievartos audrose įvykusios Kriso ir Viljamo Kerlikų žmogžudystės narpliojimui. Taip pat aiškinamasi, kodėl žuvo Anskis ir Jurgis Kerlikai, kurie palaidoti lietuvių kapinėse šalia vienas kito, nors manoma, kad jie buvo įtraukti į karą priešingų pusių – vienas pas konfederatus, kitas pas unionistus. Beje, knygos pabaigoje pateikiama itin nuodugni lietuviškų Schmidt' s Creek kapinių palaidojimų inventorizacija. Atliktas sudėtingas darbas, nes kapinėse laidota nuo 1864 iki 1945 m., o nuo 2011 m. jos įtrauktos į saugomų istorinių Teksaso kapinių sąrašą.

Labai iškalbinga imigrantų istorija perteikiama Marikės Kerlik ir Marijos Gelčius laiškų pagrindu, tam skiriama beveik šimtas knygos puslapių (p. 355–447). Deja, ne visi laišškai tinkamai iššifruoti ir suprasti vertėjų. Pavyzdžiui, viename laiške prof. kunigo Frydricho Kuršaičio 1880 m. vizito į Teksasą faktus vertimas iškraipo ir skaitytojui lieka neaiškios laisvamanybės ir surinkimininkų religinio gyvenimo detalės iš Senojo kontinento, kur aptariamas Kuršaičio leidžiamas laikraštis „Keleivis“, nusistatęs prieš surinkimininkus, ir jis priešinamas kitam laikraščiui – „Teisybė Jokūbo“. Čia sužinome tik viena: surinkimininkų klausimas buvo aktualus ne tik Lietuvoje, bet ir lietuvininkų diasporoje už Atlanto. Taip pat sužinome pluoštą informacijos apie to meto – XIX a. 8–9 dešimtmečio – bendruomeninį lietuvių ir vokiečių imigrantų gyvenimą. Jiems švenčiant bendras krikštynas, vedības, laidotuves, dalinantis ūkinio gyvenimo kasdienybę, religinis ir kalbinis artumas skatino sudaryti ir mišrias santuokas – jų būta gausiai (p. 453). Pabrėžtina, kad lietuvių imigrantai iš Mažosios Lietuvos, būdami dvikalbiai, šalia lietuvių kalbos paraleliai vartodami vokiečių kalbą išsiversdavo (bent jau

pirmoji karta) be anglų kalbos, nes vokiečių diaspora Šiaurės Rytų Teksase buvo gana gausi. Tokią dvikalbystę yra pabrėžusi Hand teigdama, kad jos prosenelis su žmona namuose kalbėjo skirtingomis kalbomis: jis lietuviškai, ji vokiškai (Čiubrinskas 2013).

Visapusiškai recenzuojamos knygos įtaigumui nebent pristigo rodyklių, nors įdėtas didžiulis, net 32 puslapių cituojamų šaltinių sąrašas, tačiau nėra nei vardų, nei geografinės, nei dalykinės rodyklės, o tai būtų itin praturtinę tokio žanro veikalą.

Pabaigai pasakytina, kad Highley knyga yra reikšminga ne tik liuanistikai. Ji svarbi kaip šaltinotyrinė, paremta biografiniais tyrimais, genealogine ir rašytinių naratyvų analize, tačiau kartu yra migracijos studijų veikalas, nes per konkrečios šeimos ir šeimų-giminių bei kartų istorijas atveriamame nagrinėjamo krašto Teksaso (JAV) imigrantų iš užatlantės Europos – Mažosios Lietuvos ir Prūsijos – žmonių gyvensenos, mąstysenos, elgsenos ir jausenos klodus. Juose išryškėja XIX a. tarptautinės ekonominės migracijos iš Vidurio Rytų Europos procesų verpetuose susiklosčiusių žmonių moralinės nuostatos ir pasirinkimai. Tokiu būdu ši knyga tampa vertinga ir etnologui.

Vytis Čiubrinskas

Vytauto Didžiojo universitetas